BHAVAN'S COLLEGE, DAKOR.

B.COM. SEMESTER – III

MATERIALS
&
PRODUCTION MANAGEMENT

Paper Code : UB03CCOM52

માલસામાન અને ઉત્પાદન સંચાલન

Prof. D. V. Surti

Unit : 3 Introduction to Production Management

ઉત્પાદન સંચાલનનો પરિચય

* **અર્થ :**

ઉત્પાદન સંચાલન આયોજન, દોરવણી અને અંકુશ પુરા પાડી ઓછા ખર્ચે સારી ગુણવત્તાવાળી તૈયાર વસ્તુઓનું ઉત્પાદન થાય તે માટેના પ્રયત્નો કરે છે. ઉત્પાદન સંચાલનમાં ઉત્પાદનની પ્રક્રિયાઓ ઉપરાંત ઉત્પાદન માટે કરવામાં આવતી બધી જ પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. તેથી તો ઉત્પાદન આયોજન, ઉત્પાદન બજેટ અને ઉત્પાદન અંકુશ વગેરે કાર્યોને ઉત્પાદન સંચાલનમાં સમાવી લેવામાં આવે છે.

ઉત્પાદન સંચાલન દ્વારા ઓછા પ્રયત્ને, ઓછા ખર્ચે અને ઓછામાં ઓછા સમયમાં ઉત્તમ ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓના ઉત્પાદન અને ઉપયોગિતાનું સર્જન કરવાના પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. આમ, ઉત્પાદન સંચાલન એ ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિ તથા તેની સાથે સંબંધિત વિવિધ બાબતોને લગતા નિર્ણય ઘડતરની સંચાલકીય પ્રવૃત્તિ છે.

* **ઉત્પાદન સંચાલનની વ્યાખ્યા :**

(૧) સરળ ભાષામાં -

" ઉત્પાદન વિસ્તારમાં સંચાલકીય કાર્યો જેવાં કે આયોજન, પ્રબંધ, દોરવણી અને અંકુશનો અમલ એટલે ઉત્પાદન સંચાલન."

(૨) વિશાળ અર્થમાં -

" ઉત્પાદનને સ્પર્શતી બાબતો જેવી કે ઉત્પાદન પ્રક્રિયા, જથ્થો, સ્વરૂપ, સ્થળ, અને સમય વગેરેના સંદર્ભમાં યોજનાઓ ઘડવી, વ્યવસ્થાતંત્રની રચના કરવી, દોરવણી, માર્ગદર્શન પૂરા પાડવા તથા અસરકારક અંકુશ રાખવાને લગતા કાર્યોનો સમૂહ. "

(૩) શ્રી ઈ.એફ.એલ.બ્રેચ -

" ઉત્પાદન સંચાલન એ એક પ્રક્રિયા છે કે જે ધંધાકીય એકમના એવા વિભાગનું આયોજન અને અંકુશ કરતી પ્રક્રિયા છે જે કાચા માલનું તૈયાર માલમાં રૂપાંતર કરવાની જવાબદારી ધરાવતું હોય."

* ઉત્પાદન સંચાલનનું કાર્યક્ષેત્ર :

(અ) માલસામાનને લગતાં કાર્યો :

(૧) માલસામાનની ખરીદી

(૨) માલસામાનની પસંદગી

(3) માલસામાનનો સંગ્રહ

(૪) ગુણવત્તા અંકુશ

(૫) બગાડ પર અંકુશ

(૬) માલસામાનની હેરફેર

(બ) ઉત્પાદનને લગતાં કાર્યો :

(૧) ઉત્પાદન આયોજન

(૨) ઉત્પાદન અંકુશ

(3) ઉત્પાદન સંશોધન

(૪) પડતર પર નિયંત્રણ

(૫) યંત્રો-સાધનોની ગોઠવણી

(૬) ઉત્પાદન પધ્ધતિની શોધ

(૭) વસ્તુ વિકાસ

(૮) અંદાજીકરણ

(ક) કામદારને લગતાં કાર્યો :

(૧) કામદાર વિકાસ

(૨) વ્યવસ્થાતંત્રની રચના

(3) કાર્ય રચના

(૪) કાર્ય સુધારણા

(૫) નિરીક્ષણ (સુપરવિઝન)

(૬) કર્મચારી પ્રશ્નો

✳ <u>ઉત્પાદન સંચાલન નું મહત્વ / હેતુઓ</u> :

(૧) ધ્યેયસિધ્ધિ

(૨) ઉત્પાદનના સાધનોનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ

(૩) ઉત્પાદન પડતર પર અંકુશ

(૪) માલસામાનનો બગાડ અટકાવવો

(૫) તૈયાર વસ્તુની ગુણવત્તાની જાળવણી

(૬) કામદાર વિકાસ

(૭) સંશોધન

(૮) ઉત્પાદન સાતત્ય

(૯) યોગ્ય સમયે ઉત્પાદન

* ## <u>ઉત્પાદન મેનેજરની ભૂમિકા</u> :

(૧) ઉત્પાદનના હેતુઓ સિધ્ધ કરવા

(૨) ઉત્પાદનના સાધનોનો કાર્યક્ષમ ઉપયોગ કરવો

(૩) ઉત્પાદન આયોજન, વ્યવસ્થાપન અને અમલીકરણ

(૪) માલસામાનનો હેરફેર ખર્ચ ઘટાડવો

(૫) સુધારાત્મક પગલાં લેવા

(૬) કામદારો વચ્ચે જૂથ ભાવનાનો વિકાસ કરવો

(૭) ઉત્પાદનની શ્રેષ્ઠ પધ્ધતિનો ઉપયોગ કરવો

(૮) કામગીરી મૂલ્યાંકન દ્વારા કામદારોનો વિકાસ કરવો

(૯) ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિમાં સાતત્ય જાળવવું

* **ઉત્પાદન પ્રક્રિયાનાં પ્રકારો :**

(અ) **તૂટક તૂટક ઉત્પાદન પધ્ધતિ :**

(૧) પ્રોજેક્ટ (પરિયોજના) ઉત્પાદન

(૨) જોબ ઉત્પાદન

(3) બેચ ઉત્પાદન

(બ) **સતત ઉત્પાદન પધ્ધતિ :**

(૧) સમૂહ ઉત્પાદન

(૨) પ્રવાહ આધારિત ઉત્પાદન

(3) પ્રક્રિયા આધારિત ઉત્પાદન

∗ સતત ઉત્પાદન અને તૂટક તૂટક ઉત્પાદન વચ્ચે તફાવત :

તફાવતના મુદ્દાઓ

(૧) અર્થ

(૨) ક્યાં ઉપયોગી ?

(૩) સુપરવિઝન ખર્ચ

(૪) વિશિષ્ટ જ્ઞાન કે કૌશલ્ય

(૫) યાંત્રિક ગોઠવણી

(૬) ઉત્પાદન ખર્ચ

(૭) કઈ પરિસ્થિતિમાં અનુકૂળ ?

(૮) બધાં જ યંત્રોનો ઉપયોગ

(૯) બગાડનું પ્રમાણ

✳ જોબ ઉત્પાદન અને બેચ ઉત્પાદન વચ્ચે તફાવત :

તફાવતના મુદ્દાઓ

(૧) અર્થ

(૨) ક્યાં ઉપયોગી ?

(૩) સુપરવિઝન ખર્ચ

(૪) વિશિષ્ટ જ્ઞાન કે કૌશલ્ય

(૫) યાંત્રિક ગોઠવણી

(૬) ઉત્પાદન ખર્ચ

(૭) બગાડનું પ્રમાણ

* THANK YOU *